

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 340.12; 340.132

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i6.2261>

Н. Гураленко,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

О. Миронюк,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ЦІННІСНО-АНТРОПОЛОГІЧНА АТРИБУТИВНІСТЬ ПРАВОВОГО ПІЗНАННЯ

Соціальна цінність правового регулювання підвищується в силу того, що право перестає бути простим відображенням, а тим більше «кривим дзеркалом» наявних відносин, формою їх закріплення. Загальнотеоретичний аналіз основних елементів і зв'язків, які забезпечують механізму правового регулювання цілісність, ефективність, збереження об'єктивно необхідних функцій при впливі на нього різноманітних чинників середовища, дає підстави характеризувати його як надскладну динамічну систему. Крім того, такий підхід при пізнанні права постає фундаментальною теоретико-методологічною константою, яка не лише виявляє межі догматичних можливостей, але й зумовлює адекватне усвідомлення того, що право — це не виключно об'єктивне явище, а й специфічна експлікація мислення людини з динамікою її ціннісної позиції. Керуючись вищезгаданою методологічною характеристикою, право не може задовольнятися суто службовою функцією, його першопричину слід шукати не у сфері догматики, а в очікуваннях, прагненнях, установках, оцінках самого суб'єкта. Відповідно,

правовий пізнавальний процес, як і саме право, значною мірою де термінується психологією людини, специфікою сприйняття нею правових ідей та особливостями конкретних механізмів їх реалізації. І якщо право не враховуватиме цього моменту, воно неодмінно починає втрачати власну специфіку.

Метою статті є аналіз правового пізнання через правове осмислення його ціннісно-антропологічного виміру; обґрунтування атрибутивності ціннісних орієнтацій та установок у пізнавальній професійній діяльності юриста.

Важливий внесок у дослідження питань, які безпосередньо стосуються атрибутивності у правопізнанні концептів антропоцентричності, людиновимірності з метою теоретичного обґрунтування необхідності реформування правової системи, а також обґрунтування ціннісної обумовленості нормативних та казуальних основ сучасного права, визначення вищезгаданих основ як фундаментальної онтології юридичного мислення, здійснили, насамперед: фундатори та представники шкіл

екзистенціально-феноменологічної герменевтики – Г.-Г. Гадамер, П. Рікер, А. Кауфманн, неокантіанського спрямування – Р. Штаммлер, Г. Радбрух, К. Касіо. У сучасній юриспруденції різні аспекти окресленої проблеми висвітлено у працях В. Бігуна, О. Гришук, Д. Гудими, Є. Івашева, П. Рабіновича, С. Рабіновича, І. Честнова, Є. Тимошиної та ін.

Виклад основного матеріалу.

Сьогодні науковці, мислителі, митці все частіше звертають увагу на проблему власне людини, новітні світоглядні пошуки присвячені різним аспектам її буття. В умовах подолання диктатури юридичного позитивізму та масштабності покладених перед суспільством завдань сучасна вітчизняна юриспруденція все частіше потребує методологічної переорієнтації в напрямі не лише декларативного, а й практичного визнання людини як найважливішої цінності.

Конституційно визнавши людину найвищою соціальною цінністю і проголосивши, що її права і свободи визначають зміст і спрямованість діяльності держави, вирішили проблему первісних засновків права. Саме людина, а не держава почала становити суть його глибинного виміру. Хоча це положення потребує подальшого правового обґрунтування і за необхідності може сприяти оновленню всієї правової системи України. С. Бігун справедливо наголошує, що якщо людина займає центральне місце серед інших соціальних цінностей, то її оновлення права має бути його олюднення як теоретичне, так і практичне, в напрямі формування його як гуманістичного, тобто людиномірного явища [2, с. 2]. Аналізуючи індивідуально-суб'єктивний, гуманістичний сутнісно-змістовний вимір права, відомий вітчизняний теоретик і філософ права П. Рабінович дійшов висновку, що деформалізація, антропологізація, глобалізація зачіпає зміст об'єктивного юридичного права. Такі зрушення у правовому регулюванні

мають загалом гуманістичну, людиноцентристську спрямованість, адже вони дають можливість при вирішенні юридичних справ брати до уваги конкретні особливості життєвої ситуації, ретельніше враховувати й повніше реалізовувати індивідуальні інтереси окремих осіб – суб'єктів правовідносин, забезпечувати не тільки законність і обґрунтованість, але й справедливність прийнятих рішень [6, с. 39].

Зміна парадигми в розумінні права (із державоцентристського на людиноцентристський) зробила можливим змінити пріоритети в розкритті правових понять. Гуманістична спрямованість реформування вітчизняної правової системи зумовлює необхідність врахування її участі у процесах створення та реалізації права. Сучасне право характеризується як результат цілеспрямованої діяльності соціальних суб'єктів, врешті-решт замикаючись власними функціями, змістом та структурою на людині. У праві є все те, що наявне в людині – раціональне та ірраціональне, соціальне і духовне тощо. Сутність права, як і процеси правотворення та правореалізації, зумовлена природою людини та її потребами. І навіть якщо взяти процес створення позитивного права, то останній не здатний змінити людиновимірну природу права.

Вищеокреслена настанова своєю основою має «антропний принцип» побудови концепції права і тим самим уже потенційно претендує на автентичність опису, пояснення та розуміння природи та сутності правотворення та правопізнання. На противагу цьому жодна методологічна позиція, що виключає вихідним принципом дослідження права людину як іманентне джерело правотворення, підмінюючи його епіфеноменами влади і держави, позбавлені актуальності. Останнє не означає, що державоцентристський підхід до розуміння правотворення як певної знанневої конструкції не має права на існування, однак оголошення його

як єдино правильного й автентичного викликає зауваження. Маючи своїм предметом реально існуючі закони, способи функціонування, правила та прийоми реалізації, їх класифікацію й систематизацію, державоцентристський підхід у принципі не «знімає» проблему пошуків вихідних основ правотворення за межами реальності держави. Такий підхід байдужий до змісту права та вбачає його реальність лише у вираженні волі законодавця як вищого тлумача справедливості, як результат відображає принцип тотожності права та влади держави. Сутність права усвідомлюється як одностороння проекція влади, що походить від держави й нав'язується людині; лише те, що держава визначила як право, вважається таким. Водночас відомі неодинокі випадки, коли фактичне право, яке застосовували учасники правовідносин, і позитивне право, сформульоване державою для формального врегулювання цих правовідносин, не співпадали. На противагу цьому людиноцентристський підхід до розуміння ключових понять права з його інтенцією до пошуків абсолютних основ, формуванням ідеалів, постійним зверненням до людської природи з її цілком предметним для правового знання сутностями – свободою волі, автономністю особистості, ідеєю обов'язку, відповідальністю, справедливістю – дає можливість визначити первісні засновки та первісні джерела права. Крім того, антропоцентризм як принцип правового простору – єдина форма соціального буття, яка спроможна утвердити самоцінність кожної людини з теоретично обґрунтованою віртуальністю у практичну площину.

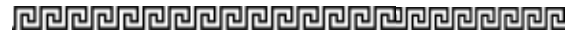
У контексті взаємодії «людина-право» формуються ті визначальні та фундаментальні засади людського співжиття, які об'єктивно необхідні для нормального функціонування громадянського суспільства та правової держави. Такий безпосередній зв'язок між аксіологічною сутністю

права й екзистенціальною природою людського буття дозволяє конституювати, що право вихідною своєю основою має людину, яка виступає не лише носієм, а й основним джерелом його творення та пізнання.

Основа права – це не об'єкт, тобто юридичні норми, створені законодавцем, чи зовнішній авторитет держави, а передусім суб'єкт. Право не може ігнорувати визначальний характер антропологічної компоненти і абсолютизувати об'єктивні складові частини [7, с. 145]. У ньому мають поєднуватись індивідуальність, неповторність й унікальність із загальністю, інтерсуб'єктивністю, всеохопністю; «вписування» індивідуальної неповторності в загальне універсальне соціальне буття.

В інформаційному, темпоральному, плюралістичному, спонтанному, нестабільному, інтегративному суспільстві весь досвід нормативного пізнання матиме суто службовий, описовий характер, рівнозначно як і надмірне захоплення формальною логікою неодмінно призведе до емпіризму, розвитку формалістики і бюрократичної рутини, схематизації та спрощення мінливого «потoku життя», а не до досягнення його глибинних основ. При акцентуванні уваги виключно на нормативній релевантності правотворення та правового пізнання ігнорується важлива площина проблеми – роль суб'єкта у таких процесах. Натомість тільки від нього залежить, які сторони, фрагменти, якості об'єктивної дійсності залучаються в пізнавальне відношення, саме від його активності залежить виокремлення з об'єктивної реальності тієї її частини, що набуває в пізнавальному відношенні якість об'єкта [3, с. 49].

Основа правового мислення – не стільки процес раціонального пізнання, дедуктивного мислення зі строго послідовним дискурсивним розміркуванням [1], скільки ціннісно-ідеальні основи буття як вихідні передумови

осмислення людиною суспільства та собі подібних. Цінність постає основним детермінантом динаміки будь-якого пізнавального процесу. Оголошення якоїсь цінності істинною веде до того, що її загальність має визнаватися безсумнівною в кожній новій ситуації, тоді як нескінченно багатоманітний світ людини робить подібне неможливим.

Ієрархія цінностей може бути зафіксована в кожній конкретній ситуації. Вона ніяк не може бути редукована або виведена. Яка цінність «більш висока» – слід усвідомлювати кожен раз заново. Для цього існує «очевидність преференції» (віддання переваги), замінити яку не можна жодною логічною дедукцією. Тому кожна норма, створена для вимірювання того чи іншого діяння, що означає масштаб еквівалентності воздання за таке діяння, вимагає конкретної співвіднесеності в межах загальної оцінки. Ціннісна позиція суб'єкта задає вектор і спрямованість мисленню. Лише за допомогою ціннісного усвідомлення відбувається осмислення, засвоєння індивідом соціально-правової дійсності. Щоб зрозуміти, що являє собою право, яке його реальне місце в суспільстві, необхідно його ціннісно-значущим для себе, осмислити. При цьому в такому процесі на перший план виходить ціннісна позиція правосвідомості та ієрархія цінностей, якій суб'єкт у своєму розумінні, нехай не завжди усвідомлено, надає «загальний» характер.

Таким чином, пізнання, крім логіко-гносеологічного дискурсу, охоплює собою ще й волю і чуття людини, її переживання, оцінки. Ставлячи запитання «Якщо спостерігати себе самих у внутрішньому нашому житті, то чи лише нормативність та раціональне мислення ми там знаходимо?», відповідь однозначно буде категорична. Остання обґрунтовується тим, що дуже часто саме мислення зумовлене емоційними переживаннями людини

[8]. На цій підставі шляхом експериментальної психології можна зробити спробу довести, що все життя людини тотожне переживанням, а людське існування – безперервна зміна оцінок. Поток оцінок розглядається як справжня та єдина реальність, і саме в ній формується право. Право – оціночне явище; воно існує лише в нас, а не поза нами. Право починається й закінчується правосвідомістю людини.

Під час зведення права виключно до сукупності норм воно стає чимось зовнішнім, аморфним для людини, нав'язаним їй зверху. Основний постулат такої об'єктоцентристської позиції розуміння людини: не людина стверджує себе у світі, вільно розвиває, реалізує моральні цінності, а формально закріплені умови диктують їй форму життя. Однак подібне вузьке трактування спотворює право, оскільки для людини цінні не норми як такі, а реальні можливості та блага, які вони забезпечують. Особиста зацікавленість людини в погодженні абстрактного з конкретним максимально активізує її пізнавальну активність, і ніщо інше не може бути більш ефективним джерелом такої активності. Дуалістичне поєднання ціннісного й когнітивного можна побачити в ситуаціях, коли доводиться оцінювати явища, події, не маючи для цього необхідної інформації (інколи таку інформацію не можна отримати). У таких випадках людина виробляє оцінку, покладаючись на вжиті заходи, принципи й свій досвід ставлення до подібних ситуацій.

Типову ситуацію ціннісної атрибутивності можна спостерігати у професійній діяльності юриста. Однозначна характеристика діяльності юриста як такої, що впливає із суто формальних міркувань, за основу ставить, насамперед, форму, залишаючи поза увагою ціннісно-сміслові внутрішні пласти змісту такого пізнання. Пізнавальна інтенсивність права не може бути не трансформована суб'єктив-

ністю реципієнта, не зазнавати впливу з боку його свідомості. У професійній юридичній діяльності реалізується не суто нормативне право, сформоване державою, а те розуміння права, яке певною мірою вже зумовлене особистісними, ціннісними та професійними якостями юриста-фахівця. Лише тоді, коли юрист як суб'єкт правозастосування вникає у правову ситуацію, коли уникає «механічної підтасовки» окремої норми під окремий казус, враховуючи його особливості, право забезпечує реальне вирішення спору про право. У таких випадках йдеться про особливі пізнавальні засоби, що використовуються при пізнанні емпіричного світу, оскільки сполучають у собі пізнавальні й оцінні моменти. Правник повинен вирішувати справу насамперед у категоріях деонтології – вільної волі, зобов'язання, відповідальності, і потім уже – в категоріях емпіричної онтології, тобто соціального середовища, не підмінюючи перше другим.

Висновки. Таким чином, аналізуючи вищезазначене, можна констатувати, що задіяність в юридичному процесі особистих чинників екзистенційного плану ще гостріше актуалізує питання антропологічної та ціннісної сутнісної природи правого пізнання, оскільки в останньому відображаються як сповідуванні юристом суспільні цінності, так й розуміння мети та смислу своєї діяльності. Будь-яка даність стосується лише поверхні того, про що вона свідчить. І коли пізнання проникає в глибину, його тенденція полягає в тому, щоб виявити внутрішнє. Однозначна характеристика пізнавальної діяльності як такої, що впливає із суто формальних міркувань, базується на наборі логіко-правових апріорних законів і закономірностей, за основу ставить, насамперед, «фактуру», форму, залишаючи поза увагою внутрішні пласти змісту такого мислення. Вибір істинних пізнавальних напрямків дескриптивного

(описового, нормативного) або перспективного (ціннісного, оціночного) важливий для будь-якого пізнання, однак для пізнання у сфері права, результати якого зумовлюють особливі соціальні наслідки, він (вибір) набуває особливого не тільки теоретичного, але й практичного значення. Ураховуючи це, правову пізнавальну першоджерельність слід шукати не стільки у сфері об'єктивної формалізації, скільки у самому юристові, його мисленні, ціннісних орієнтаціях та установках, бажанні забезпечувати захист основоположних прав і свобод, визнанні загальнолюдських цінностей.

Стаття присвячена аналізу проблеми правого пізнання через осмислення його ціннісно-антропологічного виміру. Обґрунтовується атрибутивність ціннісних орієнтацій та установок у пізнавальній професійній діяльності юриста. Автор виходить із позиції, що правову пізнавальну першоджерельність слід шукати не стільки у сфері об'єктивної формалізації, скільки у самому юристові, його мисленні, ціннісних орієнтаціях та установках, бажанні забезпечувати захист основоположних прав і свобод, визнанні загальнолюдських цінностей. Зауважено, що в ситуаціях акцентування уваги виключно на нормативній релевантності правого пізнання ігнорується важлива площина проблеми – роль пізнавальної інтенсивності суб'єкта. Натомість, на думку автора, тільки від нього залежить, які сторони, фрагменти, якості об'єктивної дійсності залучаються в пізнавальне відношення, саме від його пізнавальної активності залежить виокремлення з об'єктивної реальності тієї її частини, що набуває в пізнавальному відношенні якість об'єкта. Намагання подолати абстракції суб'єкт-об'єктного

правовідношення свідчить про складність зайняття позиції стороннього спостерігача у процесі пізнання права, виявляючи себе завжди в ролі учасника правових відносин, осмислюючи своє буття-в-праві «зсередини». У такому реверсі методологічних підходів предмет пізнання детермінований специфічним ракурсом розуміння сутнісної природи права, й навпаки. Відповідно, і саме право слід розглядати не як формальність, істинне абстрактне знання, але перш за все як інструмент вибору рішення в проблемній ситуації, зумовлений не тільки (і не стільки) результатами формально-логічного аналізу і процесуально встановленими фактами, а й цінностями професійного світогляду суб'єкта. Пізнавальна діяльність, яка поєднує в собі соціально зумовлені й суб'єктивно-особистісні, раціонально-логічні, оціночно-рефлексивні начала, зумовлює необхідність належного рівня особистісної зрілості і ставить певні вимоги до розвитку в юриста як спеціаліста професійно-значимих якостей.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, правове мислення, правопізнання, правотворчість, людина, людиноцентризм, нормативність.

Huralenko N., Myroniuk O. Value and anthropological attribution of legal knowledge

The article is devoted to the analysis of legal knowledge through the legal understanding of its value-anthropological dimension. The attributiveness of value orientations and attitudes in the cognitive professional activity of a lawyer is substantiated. The author proceeds from the position that legal cognitive origin should be sought not so much in the field of objective formalization, but in the lawyer himself, his thinking, values

and attitudes, the desire to protect fundamental rights and freedoms, recognition of universal values. It is noted that in situations of focusing exclusively on normative relevance, the right to cognition ignores an important area of the problem – the role of the cognitive intensity of the subject. According to the author, it depends only on him which parties, fragments, qualities of objective reality are involved in the cognitive relationship, it is on his cognitive activity depends on the separation from the objective reality of the part that acquires the cognitive quality of the object. The attempt to overcome the abstractions of the subject-object legal relationship shows the difficulty of taking the position of an outside observer in the process of learning the law, always finding himself in the role of a participant in legal relations, understanding his being-in-law “from within”. In such a reversal of methodological approaches, the subject of knowledge is determined by a specific perspective of understanding the essential nature of law, and vice versa. Accordingly, the law itself should be considered not as a formality, true abstract knowledge, but primarily as a tool for choosing a solution to a problem situation, due not only (and not so much) to the results of formal-logical analysis and procedurally established facts, but also the values of professional worldview. object. Cognitive activity, which combines socially conditioned and subjective-personal, rational-logical, evaluative-reflexive principles, presupposes the need for an appropriate level of personal maturity and places certain requirements for the development of a lawyer as a specialist of professionally significant qualities.

Key words: values, value orientations, legal thinking, legal knowledge, lawmaking, man, anthropocentrism, normativity.

Література

1. Белов С.А. Способен ли рациональный дискурс обосновать ценностный выбор в праве? Правоведение. 2014. № 5(316). С. 224–236.
2. Бігун В. Людина в праві: аксіологічний підхід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права». Київ, 2004. 21 с.
3. Гураленко Н.А. Суддівське правопізнання: праксеологічний вимір. Чернівці : Технодрук, 2013. 352 с.
4. Івашев Є.В. Людські потреби, інтереси, цінності як підґрунтя аксіології права. Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 2011. Вип. 40. С. 298–305.
5. Кравченко С.А. Модерн и постмодерн: «старое» и новое видение. Социологические исследования. Москва : Наука, 2007. № 9. С. 24–34.
6. Рабінович П. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства. Український правовий часопис. 2004. № 7(12). С. 38–44.
7. Исаев Н.А., Честнов И.Л. Социокультурная антропология права. Санкт-Петербург : Алеф_Пресс, 2015. 840 с.
8. Тимошина Е.В. Классическое и постклассическое правопонимание: обобщение основополагающих особенностей. Этические и антропологические характеристики современного права в ситуации методологического плюрализма. Минск : Акад. МВД, 2015. С. 71–79.